

**DİN EĞİTİMİ ve ÖĞRETİMİNDE METODOLOJİK BİR
YAKLAŞIM***
-Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu-

Muharrem ÇAKMAK**

ÖZET

İslam'ın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber insanlarla tek tek görüşerek, onlara toplu bir şekilde hitap ederek, çarşı-pazar, mabed ve meclisleri dolaşarak tebliğ ve irşad faaliyetini fiilen ve bizzat yürütmüştür. Hz. Peygamber'in tebliğ ve irşad mirasını asırlar boyunca hem Kur'anın bir emri, hem de Peygamber'in bir tavsiye ve sünneti olarak gören ve devam ettiren mutasavvıflar, gerek ilim öğrenme amaçlı seyahatlerinde gerekse vaaz ve irşadla görevli buldukları dönemlerde gittikleri yerlere ilim ve irfan götürmüş, insanlara Kur'anı ve İslam'ı anlatmışlardır. Tasavvuf düşüncesi ve eğitiminde önemli bir yeri olan seyahat, aynı zamanda durağan bir hayat ve eğitim anlayışının yerine dinamik ve hareketli bir hayat ve eğitim-irşad anlayışını getirmiştir. Binaenaleyh tasavvufun seyahate dayalı mobil yani hareketli-dinamik hayat ve irşad anlayışı günümüz din eğitimi ve öğretiminde bir yöntem geliştirmede katkı sağlayabilir. Biz bu çalışmada, tasavvuf eğitiminin seyahate dayalı hareketli ve dinamik eğitim-irşad modelini, din eğitimi ve öğretiminde "mobil eğitim-irşad" adı altında işlemeyi hedefledik. Zira taşınabilirlik ve hareketlilik anlamına gelen mobilite, bugünün dünyasında teknolojiden üretime, sağlıktan eğitime hayatın her alanına girmiş ve bir hizmet biçimi halini almıştır. Dolayısıyla eğitim-irşad hizmetlerinde bir taraftan mevcut kurumlar ve uygulamalar geliştirilerek sürdürülürken, diğer taraftan katılım ve verimliliği artırmak için tarihi birikimden de istifade ederek yeni yöntemler geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: tasavvuf eğitimi, seyahat, irşad, mobil eğitim-öğretim, metodoloji.

ABSTRACT

A Methodological Approach to the Religious Education and Teaching - Sufistic Guiding Method Based on Journey-

In the early years of Islam, the Prophet (pbh) himself conducted virtually the activity of communicating and guiding by means of coming together with people in person, making speech to them, strolling downtown and bazaar, masjids and councils. The Sufis who had regarded and perpetuated the heritage of communicating and guiding not only as a prescription of Qur'an but also as the Prophet's (p.h.b) recommendation and tradition brought learning and wisdom to the places where they went both in their journeys with the aim of learning and in the periods in which they were on duty for communicating and guiding and

* Bu makale I. Din Hizmetleri Sempozyumu (Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2007) için hazırlanan "Mobil (Taşınabilir) Din Eğitimi ve Hizmeti" adlı tebliğ ve araştırmanın makaleye dönüştürülmesiyle oluşan bir çalışmadır.

** İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mcakmak@inonu.edu.tr

they thought people Qur'an and Islam. The journey having a significant place in Sufi thought and education had also the function of bringing an understanding of a dynamic and mobile life and of education-guiding replacing an understanding of an static (immobile) life and education. For this reason, the mobile aspect of Sufism, that is, the understanding of a mobile-dynamic life and guiding may contribute to the development of a methodology in contemporary education and teaching. The mobile and dynamic education-guiding model of Sufism based on journey is treated under the heading of "mobile religious education and teaching" in this study. Mobility, which signifies portability and activity, is included in every part of life in the present world and it has taken the form of a service style. Hence in education-guiding services while developing and sustaining the current institutions and applications on the one hand, new methodologies should be developed getting benefited from the historical accumulation on the other hand in order to increase participation and productivity.

Key Words: Sufi thought and education, travel, irshad, mobile education-teaching, methodology.

Giriş

Tebliğ ve irşad peygamberlere risaletlerinin gereği olarak Allah tarafından verilen temel görevlerindedir. Peygamberlerin vasıfları olarak belirtilen sıdk, emanet, fetanet, ismet gibi nitelikler bir anlamda onların kişilik özellikleri iken tebliğ ve irşad peygamberlerin nübüvvet vasıflarının gereği ve temel görevidir.¹ Bakara Sûresi'nde geçtiği şekliyle Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in dilinden: "*Ey Rabbimiz! Onlara içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder...*"², buyrulmuş peygamberlerin tebliğ ve irşad görevlerine dikkat çekilmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki, peygamberlerin görevi "**tebliğ**", "**ta'lim**" ve "**tezkiye**"dir. Hz. Peygamber kendisinin Hz. İbrahim'in duasında işaret ettiği kişilerden olduğunu ifade ederek³ "*Şüphesiz ben muallim olarak gönderildim*"⁴ buyurmaktadır. Bu ifadeleriyle Hz. Peygamber kendisinin tebliğ ve irşad görevlerinin olduğunu vurgulamaktadır. Yine Hz. Peygamber, "*Âlimler peygamberlerin varisleridir*"⁵ buyurarak peygamberlerin görevleri olan tebliğ, ta'lim ve tezkiyenin onların varisleri olan âlimlerin de vasfı ve görevi olduğunu belirtmektedir. Gerek Kur'an'ın ilk emrinin "oku" olması ve ilim öğrenmeye teşvik etmesi, gerekse Hz. Peygamber'in "*Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve*

1 "*Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun risaletini tebliğ etmemiş olursun*" (Mâide, 5/67)

2 Bakara, 2/129.

3 Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, c.II, s. 510, h. no: 1322; el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, c.I, s. 354, h. no: 31835; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, IV/127

4 Buhârî, *es-Sahîh*, Edeb, 80; İbn Mâce, *es-Sünen*, Mukaddime, 17.

5 Buhârî, *es-Sahîh*, İlim, 10; Müslim, *es-Sahîh*, İlim, 1.

*öğreteninizdir*⁶ ifadesi, özelde Kur'an öğretimi olmak üzere din eğitimi ve dini ilimleri öğrenme ve öğretmenin yanı sıra dini tebliğ ve irşadın da teşvik ve referans kaynağı olmuştur.

Bu çalışmada, tasavvuf eğitiminde önemli bir yeri olan ilim ve irşad seyahatlerinde olduğu gibi hareketli ve dinamik eğitim-irşad modelini, din eğitimi ve öğretiminde "mobil din eğitimi ve öğretimi" adı altında işlemeyi hedefledik. Zira taşınabilirlik ve hareketlilik anlamına gelen mobilite, bugünün dünyasında teknoloji den üretime, sağlıktan eğitime hayatın her alanına girmiş ve bir hizmet biçimi halini almıştır. Dolayısıyla bu çalışmamızda bir öneri ve proje olarak ülkemizin coğrafi ve idari yapılanması göz önüne alındığında merkezden taşraya doğru ihtiyaç duyulan din eğitimi ve öğretiminin yerine getirilmesi noktasında seyahate dayalı tasavvuf-irşad metodundan hareketle mobil yani taşınabilir ve hareketli eğitim-irşad önerisini ortaya koymak istiyoruz.

1- Günümüz Türkiye'sinde Din Öğretimi ve Eğitim-İrşad Faaliyetleri

Günümüz Türkiye'sinde, genel olarak herkes tarafından bilindiği ve akademik-ilmi çalışmalarda da sık sık atıfta bulunduğu gibi din eğitimi ve öğretimi, kapsam ve alanı itibarıyla örgün eğitim ve yaygın eğitim şeklinde belirlenmiştir. Yaygın din eğitimi kapsamında İslam dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek ve din konusunda toplumu aydınlatmak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevidir. Yaygın din eğitimi, yetişkinlere ve okul dışındakilere dini bilgiler kazandırmak ve dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak⁷, toplum bireylerine ortak dinî ve milli değerleri aşlamak, dinin kardeşlik, özveri, hoşgörü gibi ilkelerini bireylere kazandırmak üzere değişik mekânlarda yapılan planlı ve programlı etkinliklerin tümüdür.⁸ Yapılan bu tanıma göre yaygın din eğitimi birimleri ve faaliyet alanlarını şöyle sıralayabiliriz: a) Aile b) Kur'an Kursları c) Camiler d) Kitle İletişim Araçları e) Ceza ve Tutukevleri f) Hastaneler g) Yurtlar ve Büyük İşletmeler h) Yurtdışı.⁹

⁶ Buhârî, *es-Sahîh*, Fezâilü'l-Kur'ân, 21.

⁷ Cemal Tosun, *Din ve Kimlik*, Türkiye Diy. Vakfı Yay., Ank., 1993, s. 56.

⁸ Hüseyin Yılmaz, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", *Cumhuriyet Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sayı: 2, Sivas 2001, s. 333.

Yaygın din eğitimi faaliyetleri, din konusunda vatandaşları bilgilendirerek dini inanç ve yaşantılarının sağlıklı bir şekilde geliştirilmesinde olduğu gibi, batıl inanç ve hurafelerin ıslahında da önemli bir fonksiyona sahiptir.¹⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, halkı din konusunda aydınlatma görevini merkez teşkilatında ilgili kuruluşları, taşra teşkilatında, il ve ilçe müftülükleri ile eğitim merkezi müdürlükleri, yurtdışı teşkilatında ise, din hizmetleri müşavirliğine bağlı birimleri ile yerine getirmektedir.¹¹ Eğitim faaliyetlerini planlama, program yapma, uygulama ve değerlendirme işlemleri genellikle Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatı birimlerinde yapılmaktadır.

Din İşleri Yüksek Kurulu, Başkanlığın ana hizmet politikasını tespit eder. Kurulun diğer bazı görevleri ise şunlardır: Din işleri ile ilgili konularda ilmi inceleme ve araştırmalar yapmak, dinî eserler telif ve tercüme etmek, Başkanlık tarafından yayımlanması istenen telif ve tercüme eserleri tetkik etmek ve yayımlanmasına karar vermek, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun faaliyet alanıdır. Aynı zamanda din ile ilgili soruların cevaplarını hazırlamak, hutbe ve vaazların esaslarını tespit etmek, toplumu ve yurt dışında yaşayan vatandaşları din konusunda aydınlatma amaçlı çalışma programları yapmak, yine kurulun görevleridir. Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, yaygın din eğitimi kapsamında vaaz, hutbe, dinî konferanslar, paneller, sempozyumlar, radyo-televizyon programları ile ilgili planlamalarda bulunur. Yaygın din eğitiminde bir diğer önemli birim ise, görev alanı sesli, görüntülü ve yazılı yayın yapmak suretiyle toplumu din konusunda aydınlatmak olan Dinî Yayınlar Dairesi Başkanlığıdır. Kur'an kurslarının ve eğitim merkezlerinin açılış, eğitim öğretim, denetim ve yönetimiyle ilgili işleri yürüten Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, her kademedeki başkanlık personelinin mesleki formasyonunu geliştirme ve hizmet verimini artırma amacıyla yıllık hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim planını hazırlar ve uygulamasını sağlar.¹² Mushafları İnceleme Kurulu ve Hac Dairesi Başkanlığı da Kurumun diğer eğitim ve hizmet birimleridir. Yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yürütülmesi ise, il ve ilçe müftülükleri, eği-

¹⁰ Ahmet Koç, "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:8, İstanbul 2001, s. 149.

¹¹ Fahri Kayadibi, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 8, İstanbul 2001, s. 54.

¹² İrfan Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *DİA*, . 9, İstanbul 1994, s. 458.

tim merkezi müdürlükleriyle taşra teşkilatının görev alanına girmektedir. Buna göre taşrada din eğitiminin verildiği kurumlar; aile, dinî soruları cevaplama ve panel-konferans gibi faaliyetleri ile il ve ilçe müftülükleri, eğitim merkezi müdürlükleri, camiler ve Kur'an kurslarıdır.

Yaygın din eğitiminde ailenin rolünü unutmamak gerekir. Sosyal yapının temeli olan aile, bireyin içinde yaşadığı toplumla uyum sağlamasında önemli bir görev icra etmektedir. Toplumla ait değer hükümleri, hayat görüşleri, örf ve adetler öncelikle ailenin aracılığı ile kişiye intikal eder.¹³ Çocuk gelişiminde taklit devresi diye adlandırılan dönem, çocuğun iradesiz olarak her şeyi kendiliğinden refleks şeklinde taklit ettiği dönemdir. Bu devrede yakınlarının her türlü hareketini bilinçli veya bilinçsiz olarak taklit ve tekrar eden çocuklar,¹⁴ anne-baba başta olmak üzere, dedesine, abla ve ağabey gibi aile büyüklerinden gördükleri ibadetlere ve dinî davranışlara içten gelen duygularla yönelirler ve onları örnek alarak kendileri de aynı davranışları yapmak isterler.¹⁵ Aileden bilinçsiz ve iradesizce aldığı duygu ve davranış eğitimi, çocuğun karakter ve şahsiyetinin oluşumunda olduğu gibi, dini tutum ve davranışlarının şekillenmesinde de son derece önemlidir. Bu itibarla aile, genel eğitimin olduğu gibi, yaygın din eğitiminin de en temel kurumlarından birisidir.

Tarih boyunca ibadet yeri olmasının yanında yaygın din eğitiminin en geniş biçimde yapıldığı eğitim ve kültür merkezi olan camiler, günümüzde de minber, mihrab ve kürsü hizmetleri yanında okulların tatil dönemlerinde Kur'an'ın öğretildiği ve ilmihal bilgilerinin verildiği yerler olarak eğitim faaliyetinin yapıldığı kurumlardır. Câmilerde yapılan vaazlar yaygın din eğitiminin önemli bir uygulamasıdır. Günümüzde müftülüklere bağlı olarak vaaz

¹³ Hüseyin Yılmaz, *a.g.m.*, s. 335. Ailenin fonksiyonları konusuyla ilgili bkz., M. Faruk Bayraktar, "Ailenin Eğitim Görevi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 2, İstanbul 1995, s. 117; Mahmut Tezcan, "Çocuk Eğitiminde Ailenin Rolüne Sosyolojik Bir Bakış", *Aile Yazıları 1*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 271-273;

¹⁴ Bozkurt Koç, "Gelişim Dönemleri ve Dini Hayat", *tabula rasa*, sayı: 5, Isparta 2002, s. 154.

¹⁵ Hayati Hökelekli, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 1983, ss. 66, 67, 102, 103; Ay, M. Emin, "Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:1, İstanbul 1994, s.167-170; Hüseyin Yılmaz, *a.g.m.*, s. 336.

ve irşad görevini yapan vâizler tarafından yerine getirilen vaaz hizmeti, bir program dâhilinde topluca ibadet edilen yerlerde ve özellikle de câmilerde, cemaati dinî yönden aydınlatmak amacıyla yürütülen bir eğitim faaliyetidir. Çok geniş kitlelere ulaşma imkânı veren Cuma ve bayram hutbeleri ise, camilerde uygulanan yaygın din eğitiminin diğer önemli bir unsurudur.¹⁶

Dinî konularda vatandaşlar tarafından sorulan sorulara, merkezde Din İşleri Yüksek Kurulu, taşrada ise, il ve ilçe müftülükleri cevap vermektedir. Ayrıca câmi görevlileri ve Kur'an Kursu öğreticileri dinî sorulara cevap vermektedirler. Diğer taraftan, dini konularda halkı aydınlatmak amacıyla müftülüklerce düzenlenen konferans ve paneller de yaygın din eğitimi kapsamında yürütülen faaliyetlerdir.¹⁷ Bunun yanı sıra merkez ve taşra teşkilatlarıyla birlikte kutlanan Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen dinî ve ilmî toplantı, panel ve konferanslar da, bu bağlamda yürütülen önemli eğitici faaliyetlerdir. Bu programlara halkla beraber mahalli mülki amirler ve diğer kamu kurum yöneticileri ve mensupları da katılmakta, böylece her kesimden insanın bir arada bu toplantılardan istifade etmesi sağlanmaktadır.¹⁸

Yaygın din eğitiminin önemli bir unsuru olan Kur'an Kursları ise, Diyanet İşleri Başkanlığının taşra teşkilatında faaliyet gösteren önemli kurumlarından. Kur'an Kursları; "yaz kursları, Kur'an-ı Kerimin yüzünden okutulduğu kurslar, hafızlık yaptıran kurslar ve camilerde Kur'an-ı Kerim eğitimi kursları" olarak faaliyet göstermektedir.¹⁹ Buraya kadar bahsedilenler, merkez ve taşra teşkilatlarında yer alan hizmet birimlerinin kendi sorumluluk alanlarında yerine getirmiş oldukları din eğitimi ve hizmetinin sunulmasından ibarettir.

Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesinde Din Hizmetleri Daire Başkanlığının görevleri arasında:

¹⁶ Kayadibi, *a.g.m.*, s. 46-47; Ahmet Koç, *a.g.m.*, s. 150-51; Şükrü Öztürk, "Din Eğitiminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri ve Sorunları", *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu* (26-27 Mayıs 2001 Adapazarı), Değişim Yay., İstanbul 2002, ss. 32-33.

¹⁷ Kayadibi, *a.g.m.*, ss. 45-46.

¹⁸ Ahmet Koç, *a.g.m.*, s. 154.

¹⁹ Kayadibi, *a.g.m.*, s. 49-50; Kur'an kurslarının görevleri konusunda ayrıca bkz. 3 Mart 2000 tarih ve 23982 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan DİB Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, Madde: 5.

“Camilerde ve cami dışında her türlü teknik araç ve gereçler ile radyo ve televizyonlardan yararlanarak vaaz, konferans ve benzeri usullerle toplumu dinî konularda aydınlatmak” şeklinde bir madde yer almaktadır.²⁰ Bu maddeden hareketle şöyle bir yöntem geliştirme önerilebilir: Eğitim ve hizmeti alma durumunda olanlar, hizmetin sunulduğu alana intikal edemiyor ise, hizmeti onların bulunduğu mekâna nakletmek esastır. Buradan hareketle de diyebiliriz ki, gezici ve taşınabilir eğitim, gezici kütüphane, mobil iftar büfesi ve mobil aşevi örneklerinde olduğu gibi, metodunu ve müfredatını geliştirerek mobil din eğitimi ve mobil din hizmeti sistemini oluşturmak bir gerekliliktir.

2- Mobil Eğitim-İrşad Faaliyetine Duyulan İhtiyaç

Günümüz Türkiye’inde yaygın din eğitimi kapsamında eğitim-irşad faaliyetlerini yürüten Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kuruluş amacı ve gayesine bakıldığında, görev alanının oldukça geniş olduğu görülmektedir. Ancak din eğitimi ve din hizmeti ihtiyacı ve talebini karşılamada, gerek fiziki mekân ve kadro yetersizliği, gerekse bu hizmete ihtiyaç duyulan yeni görev alanlarının oluşması gibi durumlardan kaynaklanan birtakım imkânsızlıklar ortaya çıkabilmektedir. İşte bu noktada, verimi artırmak için bilgisayar destekli din eğitimi ve hizmeti²¹, telefon ve internet hattı ile din eğitimi ve hizmeti gibi alternatif hizmet birimleri devreye girmektedir. Oysa hem genel eğitimde hem de özel anlamda din eğitimi ve öğretiminde canlı ve yüz yüze eğitimin iletişim ve bilgi alış veriş açısından ayrı bir önemi olduğu muhakkaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, taşra teşkilatlarında il ve ilçe müftülüklerince yürütülen vaaz ve konferanslar, hutbeler, dini sorulara cevaplar, câmi içi eğitici faaliyetler ve Kur’an Kurslarında yapılan eğitim-öğretim faaliyetleri²² ile yaygın din eğitimi kapsamında din eğitim-irşad hizmeti sunmaktadır. Başkanlık, özellikle son yıllarda Yaz Kur’an Kurslarındaki eğitime büyük önem vermektedir. Bu kurslardaki kalite ve verimliliğin yükseltilmesini zorunlu olarak gören başkanlık, önemli çalışmalar yapmaktadır.

²⁰ Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, madde 29. (diyanet.gov.tr/mevzuat)

²¹ Bkz. Aşkın Asan, “Bilgisayar Destekli Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2000, sayı: 7, İstanbul 2000, s. 193.

²² Kayadibi, a.g.m., s. 45-51; Şuayip Özdemir, *Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri*, dem Yay., İstanbul 2007, s. 55-56.

Dolayısıyla konuyla ilgili alan araştırmalarına şiddetle ihtiyaç bulunmaktadış.²³ Özellikle günümüzde değişen toplum yapısı ve şartları açısından câmi ve cmiye bağlı din eğitimi ve hizmeti ile yaz Kur'an Kursu'nda verilen din eğitimi ve hizmetini yerine getirmede, ihtiyaca cevap verebilecek yeni yöntem ve metotların araştırılıp geliştirilmesine olan ihtiyaç kaçınılmazdır.

Günümüzde “*Taşımalı eğitim, gezici eğitim merkezleri, gezici eğitim seminerleri, gezici kütüphane, gezici sağlık hizmeti, gezici müze, gezici sergi, gezici tiyatro*” şeklindeki uygulamaları haber kaynaklarında sık sık okur ya da duyarız. Ülkemizde son yıllarda çok yaygınlaşan ve geniş bir hizmet alanı olan iftar çadırlarına ilaveten “*mobil iftar büfeleri*” ve “*mobil aşev*” faaliyetleri de son dönemlerde uygulaması bulunan etkinliklerdir. Burada birkaçını zikrettiğimiz bütün bu hizmet ve uygulamalar, alıcı konumunda olanın eğitim ya da hizmete ulaşamadığı noktalarda hizmeti onların bulunduğu alana götürme anlayışından hareketle oluşturulan ve bu yöntemle geliştirilen birer eğitim ve hizmet birimleridir. Buradan hareketle mobil eğitim ve hizmet sisteminin, din eğitimi ve hizmeti alanında da uygulanabileceği üzerinde durulmalı ve bu yöntemin kazanım ve avantajlar sağlayabileceği hususu değerlendirilmelidir.

Taşra teşkilatlarında yaygın din eğitimi kapsamında din eğitimi ve hizmeti veren Yaz Kur'an Kursları, okulların tatil olduğu zamanlarda ilköğretimin 5. sınıfını bitirenlerden Kur'an-ı Kerim ve mealini oğrenmek, dini bilgilerini geliştirmek isteyenlere bu hizmeti vermek üzere açılan kurslardır.²⁴ Bir araştırmaya göre din görevlilerinin bir kısmı, tatil mevsimi olması ve yaz sıcakları gibi sebeplere ilaveten oğrencilerin derse sürekli devam edememesi gibi nedenlerle yaz kurslarından arzu edilen verimin alınmayacağı varsayımında bulunmuş ve kurslara ancak sosyoekonomik açıdan vasatın altında ailelerin çocuklarının geldiği yönünde tespitite bulunmuşlardır.²⁵ Sosyolojik bir gerçektir ki, Türkiye'de ortaöğretim okullarının tatil olmasıyla birlikte nfu-

²³ Başkurt, *a.g.e.*, s. 26.

²⁴ Bayraktar, M. Faruk, “Kur'an Kurslarının Sorunları ve Geleceği İle İlgili Bazı Düşünceler”, *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, (28-29 Mayıs 2002), İlahiyat Bilimleri Vakfı Yayınları, Kayseri 2003, s.199; Kayadibi, *a.g.m.*, s. 50; zdemir, *Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri*, s. 50; Koç, Ahmet, *a.g.m.*, s. 149.

²⁵ Başkurt, *a.g.e.*, s. 28.

sun ve ailelerin önemli bir kesimi ya doğup büyüdüğüleri memleketlerine ve köylerine ya da tatil beldelerine, yazlıklara ve yaylalara mevsimsel göç yapmaktadırlar.

Bu sosyal gerçekliğin sonucu olarak Yaz Kur'an Kursları'ndan eğitim alma durumunda olan öğrencilerin bir kısmı ailelerinin tatil programına göre kısa bir süre kursa devam edebilmektedir. Bunun yanı sıra yaz döneminde ailesiyle birlikte gittikleri köy, tatil beldeleri, yazlık ve yaylalarda Kur'an Kursu varsa orada kurslara devam edebilmekte, değilse bundan mahrum kalmaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki varsayım ve tespitlerle bu sosyal gerçekler örtüşmektedir. Oysa söz konusu olan tatil beldeleri, yazlıklar ve yayların büyük bir kesimi sürekli yerleşim yerleri olmadığı için her tatil belgesi ya da yaylada Kur'an Kursları vasıtasıyla din eğitimi ve hizmeti verilemeyebilmektedir. Ayrıca ülkemizde son yıllarda gittikçe yaygınlaşan ve özellikle ormanlık alanlarda mevsimsel olarak oluşturulan çadır turizmi merkezleri vardır ki, yine buraları da din eğitimi ve hizmeti ihtiyacının olduğu yeni alanlardır.

Diğer taraftan Türkiye'nin coğrafi yapılanmasına baktığımızda Marmara ve Ege'den İç Anadolu'ya, Karadeniz'den Doğu Anadolu'ya, Akdeniz'den Güneydoğu Anadolu'ya gerek ziraat ve hayvancılık amaçlı olsun, gerekse ziyaret, turizm vs. amaçlı olsun yılın önemli bir bölümünde ve özellikle de yaz döneminde halkın önemli bir kesiminin ikamet yerlerinin dışında buldukları köyler, yaylalar, yazlıklar ve tatil beldeleri mevcuttur. İnsanların doğa turizmine giderek daha çok ilgi göstermesiyle eskiden sadece yaz sıcaklarında serinlemek, ziraat ve hayvancılık amaçlı kullanılan yaylaların nüfusunda gözle görülür bir artış olmuş, geleneksel yaylacılığın yanı sıra turizm yaylacılığı da hızla gelişmiştir.²⁶ Bunun yanı sıra daha çok ekonomik durumları kısıtlı olanların ve doğa tutkunlarının tatil için tercih ettiği Çevre Orman İl Müdürlükleri bünyesindeki kamp yerlerinde oluşturulan çadır turizmi de son yıllarda oldukça yaygınlaşmıştır. Yaygın din eğitimi kapsamında din eğitimi ve hizmetinin bu alanlara da götürülmesi gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Bu alanlara din eğitimi ve hizmetinin hiç gitmediğini söylemek istemiyoruz ve Uludağ'ın Çobankaya ve Sarıalan'ı, Trabzon'un Uzungöl'ü gibi camisi vs. ile eğitim-irşad hizmetinin götürüldüğü yerlerin olduğunu biliyo-

²⁶ *voyagerbook.com*

ruz. Ancak söz konusu yaylalar, doğa-çadır turizm alanları ve tatil beldelerinden din eğitimi ve hizmetinin gitmediği veya yeteri kadar götürülemediği yerlere eğitim-irşad hizmetlerinin ulaştırılması gerektiğini vurgulamak gerekir. Söz konusu bu gibi alanlarda, şekli, metodu ve müfredatı oluşturularak gezici eğitim-irşad birimleri meydana getirilebileceği ya da taşınabilir eğitim uygulamasına yer verilebilir. Yine vaaz, hutbe, irşad gibi cami içi din eğitimi ve hizmeti faaliyetleri, bu alanlara uyarlanarak mobil irşad ekipleri ve mobil din eğitimi ve hizmeti birimi oluşturulabilir.

3- Diğer Hizmet Alanları ve Mobil Eğitim-İrşad Faaliyeti

Hareketli ve taşınabilir olması hasebiyle mobil sistem, din eğitimi ve hizmetinde ihtiyaç duyulan ve yerleşik birimlerle karşılanamayan alanlarda uygulanabilir bir yöntem olabilir. Örneğin cami ve mescid imkânlarının olmadığı ya da ihtiyacı karşılamada yetersiz kaldığı durumlarda mobil mescid uygulamasına yer verilebilir. Yaygın din eğitimi kapsamında faaliyet gösteren yaz Kur'an Kurslarının tatil döneminde eğitim vermesi sebebiyle sürekli yerleşim alanı olmayan yayla, yazlık ve kamp alanlarında ihtiyaç duyulan din eğitimi ve hizmetlerinin tatil alanlarına yaygınlaştırılması amacıyla yönelik mobil din eğitimi ve hizmeti önerisine yer verdik. Bu yöntem, sürekli yerleşim yeri olmayan söz konusu alanlarda duyulan din eğitimi ve hizmeti ihtiyacını karşılamada uygulanabilecek bir yöntem olduğu kadar, aynı zamanda yerleşim birimlerinde karşılanamayan din eğitimi ve hizmeti için de alternatif bir metot olabilir. Bir yerde Kur'an Kursu açılması için, 20 öğrenci alabilecek şekilde fiziki şartları eğitim yapmaya uygun olması, eğitim-öğretim araç ve gereçleri mevcut olması ve ilgili makamların izni şarttır.²⁷ Bu şartları taşımadığı için ya da kadro yetersizliği nedeniyle Kur'an Kursu açılmayan küçük köy ve yerleşim yerlerinde, taşınabilir din eğitimi, yatılı bölge okulu ya da gezici eğitim merkezi şeklinde mobil eğitim uygulamasına yer verilebilir.

Yine yaygın din eğitiminin en önemli kurumlarından birinin, aile olduğunu söyledik. Çocuk ilk dinî duyguyu aileden aldığı gibi din eğitiminin ilk verildiği yer de ailedir. Çocuk, 3-4 yaşlarından itibaren çevresinde yaşanan din olgusunu algılamaya ve Allah, melek, cennet-cehennem, günah, dua gibi dinî kavramlarla ilgili

²⁷ Bkz. diyanet.gov.tr (*mevzuat*); Kayadibi, *a.g.m.*, s. 50.

sorular sormaya başlar ve bunlar hakkında bilgi edinmeye çalışır.²⁸ Dolayısıyla genel eğitim açısından olduğu gibi din eğitimi açısından da aile kurumunun önemi büyüktür. Bu yüzden ailenin kendisinden bekleneni yapabilmesi için öncelikle aile bireylerinin, özellikle de annenin eğitimine önem verilmelidir.²⁹ Bu anlamda özelde annelerin genelde ise bütün kadınların din eğitimi almaları sağlanmalı, dinî bilgi, duygu ve davranışı güçlendirmeye yönelik uygulamalara ve eğitim seminerlerine yer verilmelidir. Cami ve Kur'an kurslarında verilen din eğitimi, belli oranda bunu sağlamaktadır. Ancak, hem yukarıda değinildiği gibi bu kurumların imkânsızlıklarından kaynaklanan sebeplerle, hem de bütün kadınların bu kurslara katılma şansı bulunmaması nedeniyle, ev hanımı olan kadınların büyük çoğunluğu yeteri kadar din eğitimi ve hizmeti alamamaktadır. Yine mobil sistemle bu alana da din eğitimi ve hizmeti götürülebilir ve böylece kadınların büyük oranda din eğitimi almaları sağlanabilir. Bilindiği gibi yeni yerleşim alanlarında ve özellikle şehir imar planına göre tanzim edilmiş semtlerde bulunan sitelerin toplantı salonları mevcuttur. Site sakinlerinin düğün, nişan, taziye gibi sosyal amaçlı kullandığı bu toplantı salonları, müftülükler, yerel yönetim ve site yönetimi işbirliği ile, din eğitimi amacıyla da kullanılabilir. Oluşturulacak olan gezici eğitim ve irşad ekipleri tarafından, bu salonlarda vaaz ve eğitim seminerleri düzenlenebileceği gibi, müfredat ve metodu belirlenmek suretiyle sorulu-cevaplı programlar ve bilgilendirme toplantıları da düzenlenebilir.

Diğer taraftan Avrupa Birliğine giriş sürecinde çağdaş/günümüz Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, kişiye istediği takdirde hastaneler, huzurevleri, bakımevleri ve cezaevleri gibi kamu kurumlarıyla fabrikalar ve iş yerleri gibi özel hizmet birimlerinde moral tedavi ve ıslah programlarının bir boyutu olarak din hizmetlerinin verilmesi gerekli görülmektedir.³⁰ Din adamları ve meslekten olmayan gönüllülerin hastane ziyaretleri ve dua uygulamaları hakkında yapılan bir çalışmada, hastaneye yatırılan

²⁸ Koç, Bozkurt *a.g.m.*, s. 155.

²⁹ Yılmaz, Hüseyin *a.g.m.*, s. 338.

³⁰ Şuayip Özdemir, "Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Cami Dışı Hizmet Alanlarında Din Görevliliği", *Diyanet İlmî Dergi*, c.41, sayı: 3, Ankara 2005, ss. 10-13; Mustafa, Öcal, "Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlilikleri", *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, (28-29 Mayıs 2002), İlahiyat Bilimleri Vakfı Yayınları, Kayseri 2003, s. 67.

pek çok inanç geleneğine sahip kilise üyesinin din görevlilerinin ziyaretlerini bekledikleri ve bu ziyaretlerin kilisenin uzun süredir hastalara yönelik uyguladığı bir görev olduğu belirtilmektedir.³¹ Bu anlamda, Almanya’da kilisenin gönüllü kuruluşu olarak hastane ve bakımevlerinde faaliyet gösteren “Grüne Dame” adı altında bir gönüllü hizmet birimi vardır. 2002 tarihi itibarıyla 428 hastane ve 286 yaşlı bakımevinde 10.000’in üzerinde gönüllünün hizmet verdiği belirtilmektedir.³² Marien-Krankenhaus Bergisch Gladbach hastanesinin sitesinde ifade edildiğine göre, Hastanede 25 bayandan oluşan bir gönüllüler ekibi hariçten yardım sunan bir grup olup, giydikleri yeşil önlükten tanınmaktadırlar ve gönüllü çalışan bu bayanlar haftada bir ya da iki kez olmak üzere hastaneye gelip hastaları ziyaret etmektedirler.³³

Avrupa Birliğine giriş sürecinde, yasal mevzuatın oluşmasıyla sivil toplum kuruluşları tarafından bir gönüllüler hizmeti olarak buna benzer uygulamaların yaygınlaşması muhtemeldir. Dolayısıyla gerek diğer ilgili kurum ve kuruluşlar, gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı resmi din eğitimi ve din hizmeti faaliyeti olarak bu gibi uygulamalara yer vermek durumundadır. Bu açıdan mobil eğitim-irşad uygulaması, gerek Avrupa Birliği sürecinde ortaya çıkacak gerekse sivil toplum kuruluşlarının hizmet alanlarındaki gelişmelere bağlı toplumda talep bulacak yeni din hizmeti ihtiyaçlarının karşılanmasında da bir yöntem olabilir.

4- Ashab-ı Suffe’den Günümüze Din Eğitimi ve Öğretiminde Seyahate Dayalı Tasavvuf-İrşad Metodu

İslamın ilk dönemlerinde Hz. Peygamber insanlarla tek tek görüşerek, onlara toplu bir şekilde hitap ederek, çarşı-pazar, mabed ve meclisleri dolaşarak tebliğ ve irşad faaliyetlerini fiilen yürütmüştür.³⁴ İlk eğitim-irşad faaliyetleri arasında O’nun sokaklarda, pazarlarda ve panayır yerlerinde yürüttüğü tebliğ amaçlı eğitim faaliyetlerini görmekteyiz.³⁵ Ancak Müslümanların

³¹ Larry Vande Creek, Çev: Ali Rıza Aydın, “Mahalle Papazlarının Hastanede Yatan Kilise Üyelerine Yönelik Dua Vaizliği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* c.III (2003), sayı: 1, s. 153.

³² Bkz. *Wikipedia.com*

³³ Bkz. *mkh-bgl.de/tr/service_krankenhaushilfe.php*

³⁴ Uludağ, *a.g.e.*, s. 20.

³⁵ İrfan Başkurt, *Din Eğitimi Açısından Kur’ân Öğretimi ve Yaz Kur’ân Kursları*, dem yay., İstanbul 2007, ss. 39-42. Başkurt, *a.g.e.*, ss. 39-42.

sayısı çoğalıp İslam coğrafyası genişledikçe hem İslam'ı tebliğ için hem de yeni müslüman olanların dinî hayatıyla ilgilenmek için Hz. Peygamber muallimler tayin etmiştir.³⁶ Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim öğretimi ve din eğitimi, İslam'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'in rehberliğinde tamamen bir gönüllüler hareketi olarak gelişmiştir. Hicretten önce bi'setin (Hz. Peygamber'e risalet görevi verilisinin) ikinci yılında Medine'den gelerek müslüman olan bir gruba, Hz. Peygamber, Kur'an'ı ve dinin hükümlerini öğretmek üzere onlara öğretici göndermiştir.³⁷

Sahabe evleri Kur'an öğretimi ve din eğitiminin yapıldığı yerlerdendir. İslam'ın henüz özgürce anlatılıp yaşanmadığı günlerde müslümanlar gizlice toplandıkları bazı sahabe evlerinde Kur'an'ı ve dinin esaslarını öğreniyorlardı. Hz. Peygamber ve ashabın muallimleri, sık aralıklarla bu evlere gelerek onlarla sohbet ediyor, birlikte namaz kılıyor, Kur'an okuyor ve yeni müslüman olanlara dinî ders ve bilgiler veriyorlardı. Söz konusu bu evler arasında Mekke'de "Daru'l-Erkam" diye meşhur Erkam'ın evi, Hz. Ebu Bekr'in evi ve Benu Zafir'in evini sayabiliriz. İslamın ilk muallimlerinden olduğu kabul edilen Mus'ab b. Umeyr'in bu evlere uğrayarak eğitim-irşad faaliyetlerinde bulunduğu, müslümanlara dini bilgiler aktardığı nakledilmektedir. Medine'de Kur'an ve dinin öğretildiği diğer evler ise Esad b. Zürene, Mahreme b. Nevfel, Külsüm b. Hidm ve Sa'd b. Heysem'in evleridir.³⁸ Medine döneminde Mescid-i Nebevi, Kur'an öğretimi ve din eğitiminin yapıldığı kurumların başında gelir. Mescid-i Nebevi bünyesindeki bir odada ikamet eden ve kendilerine "Suffe Ashabı" denilen grup Kur'an öğretimi ve eğitim-irşad faaliyetlerinin önde gelen yürütücüleridir.

Hz. Peygamber'in çok sevdiği ve görüştüğü suffe ehlinin genellikle muhacir ve ensarın fakirlerinden olan, kalacak yeri ve yakın akrabası bulunmayan, bu yüzden mescitte yatıp kalkarak yoğun bir ibadet hayatı yaşayan sahabilerden oluştuğu bilinmektedir. Ebu Hureyre, Selman-ı Fârisî, Suheyb Rûmî, Ebu Mûsâ Eş'ari, Ebu Zerr gibi ünlü sahabiler, sayıları 70 ile 300 arasında değişen hatta bazen dokuz yüzleri bulan ashâb-ı suffeden bazıla-

³⁶ Süleyman Uludağ, *İslâm'da İrşad*, İstanbul 2001, s. 20.

³⁷ Başkurt, *a.g.e.*, ss. 39-42.

³⁸ Şakir Gözütok, *İlk dönem İslam Eğitim Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 2002, ss.120-128; Başkurt, *a.g.e.*, ss. 43-45.

rıdır. İslam'ı yeni kabul etmiş topluluklara dinin esaslarını öğretmek üzere civar kabilelerden muallim istendiğinde, Hz. Peygamber suffe ashâbı arasından bazılarını seçip onlara muallim olarak gönderirdi.³⁹ Binaenaleyh çeşitli beldelere tebliğ ve irşad için muallim olarak gönderilen ashâb, Kur'an ve din eğitiminin verildiği kurum olan Mescid-i Nebevi'de bu eğitimi alma imkânı bulamayanlara muallimlik yapmak üzere o belde ve kabilelere seyahat ederlerdi.

Hz. Peygamber ve sahabenin adeti olarak her beldeye Kur'an öğretimi ve din eğitimi götürme gayreti, islam tarihi boyunca gönüllü müslümanlar ve gezgin sûfiler tarafından bir ideal olarak devam ettirilmiştir. Böylece siyasi ve coğrafi sınır tanımadan, İslam'ı öğrenmek isteyen herkese din eğitimi ve hizmeti ulaştırılmıştır. Tasavvufi eğitiminin metodolojisi gereği sûfiler, hem kendi eğitimleri sürecinde hem de vaaz ve irşad görevi yaptıkları dönemlerde hareket halinde olmuş bu seyahatlerinde vaaz ve irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Klasik dönem zâhid-sûfilerinden Bişr-i Hafî, ilim talebi için Mekke, Kûfe ve Basra'ya seyahatler yapmış⁴⁰ ve bu gayretlerine hayatı boyunca devam etmiştir. O, Mâlik b. Enes, Fudayl b. İyaz ve Abdullah b. Mübarek gibi muhaddislerden hadis ilmi almıştır.⁴¹ Hallac-ı Mansur İsfahan, Horasan, Maveraunnehir ve Kum bölgelerini dolaşarak buralarda vaaz ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Yine o, Türkistan'dan Keşmir'e Türk ve Hindu bölgelerine yaptığı seyahatlerde halka İslam'ı tebliğ edip irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.⁴² İbrahim b. Edhem, Horasan'dan ayrıldıktan sonra Şam, Irak, Hicaz ve Rum (Anadolu) bölgelerine seyahatlerde bulunmuştur. Yine O'nun Sûr, Humus, Askalan, Beyrut, Basra, Kûfe, Mekke, Medine, Kudüs, İskenderiye, Trablus, Antakya, Tarsus, Maraş gibi şehirlere seyahatleri olmuş,⁴³ gittiği yerlerde İslam'ı anlatmış, vaaz ve irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Ahmet Yesevi Türkistan'da başlattığı irşad faaliyetleriyle göçebe Türk boylar ve yarı göçebe halkı sade bir dil kullanarak

³⁹ H. Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, s. 102-103; Gözütok, *a.g.e.*, ss.139-140.

⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Sıfatı's-Saffe*, Beyrut 1979, c. II, s. 334.

⁴¹ Mustafa Kara, "Bişr el-Hâfi", *DİA*, c. XI, s. 221.

⁴² Louis Massignon, "Hallac", *İ.A.* c. V, s. 168.

⁴³ Reşat Öngören, "İbrahim b. Edhem", *DİA*, c. XXI, ss. 293-94.

irşad etmiştir. O, “hikmet” adı verilen hece vezninde söylediği şiir ve manzumelerle çok geniş kitlelere mesajını iletmiştir. Rivayete göre, kendi yaşadığı muhitte ve diğer bölgelerde on binden fazla müridi vardı. Bunlardan bir kısmı da halifesiydi.⁴⁴ Ahmet Yesevî'nin talebeleri olan Yesevî dervişleri Anadolu, Rumeli ve Balkanları karış karış dolaşmış, Kur'an'ı ve İslam'ı öğretme gayretiyle gezici sûfi muallimler olarak faaliyet göstermişlerdir.

Horasan bölgesinde cami ve medreselerden başka önemli eğitim kurumlarından biri, h. IV (m. X.) yüzyılın sonlarından itibaren bölgenin birçok yerinde kurulan hankâhlardır. Ribat ve zaviye olarak adlandırılan ve sûfilerin eğitim yeri olan hankâhlar, tasavvufun gelişmesine paralel bir gelişme göstermiş, bölgede önemli eğitim-öğretim kurumlarından biri haline gelmiştir.⁴⁵ Hankâhların kurucusu olduğu kabul edilen Ebu Said Ebu'l-Hayr, makâmât ve menâkıbı meşhur, eğitim-irşad faaliyetlerinde büyük bir rehber, hitabeti etkili bir vaiz idi.⁴⁶ Tefsir hadis, fıkıh gibi ilimleri okumuş, gayet iyi yetişmiş bir şahsiyet olan Ebu Said Ebu'l-Hayr Merv'den Serahs'a gitmiş ve burada Ebû Ali Zâhid'e intisab etmiştir. Serahs'ta bulunduğu sürede Lokman Serahsî ile de görüşmüş ve daha sonra Ebu Fadl'dan tasavvufi feyzini almıştır. Şeyhi O'nu bir ara Abdurrahman Sülemî'nin yanına göndermiş, dönüşte de Mihen'e irşadla görevlendirmiştir. Rivayete göre yedi yıl çöllerde dolaşmış ve vaaz-irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.⁴⁷

Anadolu oldukça etkili olan Halvetilik, Seyyid Yahya Şirvanî'den ilim ve feyz alarak Anadolu'ya dönen ve irşadla görevlendirilen halifeleri vasıtasıyla yaygınlaşmıştır. Muhammed Bahaeddin Erzincanî, Dede Ömer Rüşenî, Habib Karamanî gibi önde gelen Halvetî temsilcileri, Seyyid Yahya Şirvanî'den ilim-irfan öğrenmek ve tasavvuf eğitimi almak için Anadolu'dan Şirvan'a gitmişler; daha sonra hilafetle tekrar Anadolu'ya dönmüşlerdir.⁴⁸ Yine Seyyid Yahya Şirvanî'den ilim ve feyz almak için Şirvan'a gidenlerden biri Cemâl Halvetî'dir. O, ilk tahsilini Aksa-

⁴⁴ Kemal Eraslan, “Ahmed Yesevî”, *DİA*, c. II, ss. 160-161.)

⁴⁵ Mürsel Öztürk, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı*, Ankara 2001, ss. 249-250.

⁴⁶ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, Kitabevi Yay., İstanbul 2006, c. II, s. 78; Öztürk, *a.g.e.*, s. 250.

⁴⁷ Feridüddin Attâr, *Tezkîratü'l-Evliyâ*, Kabalcı Yay. İstanbul 2005, ss. 711714.

⁴⁸ Tahsin Yazıcı, “Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı. 2, İst., 1956, s. 87-88; Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2004, s. 64.

ray ve Konya'da aldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve tahsilini Amasyalı ünlü âlim Mevlana Hamidüddin Efdal-zâde'nin yanında (ö. 903/1497) tamamlamış, hatta bir müddet müderrislik de yapmıştır.⁴⁹ Daha sonra ilim seyahatleri devam eden ve Tokat'ta Şeyh Tahir-zâde'den sülûkunu tamamlayan Cemâl Halvetî, tasavvufî feyzini artırmak almak için Seyyid Yahya'ya mürid olma arzusuyla Şirvan'a doğru yola çıkar. Yolculuğu esnasında Erzincan'da Pir Muhammed Erzincanî ile görüşür. Şirvan'a vardığında Seyyid Yahya'nın ölüm haberini alır.⁵⁰ Pîr'in kabrine varıp o gece orada kalarak kabri üzerine murakabe eder ve sırren kendisine işaret edilecek manaya kalbini yöneltir.⁵¹ Daha sonra Erzincan'a dönen Cemâl Halvetî, Pir Muhammed Erzincanî'den feyzini tamamladıktan sonra hilafetle Tokat ve Amasya'da vaaz ve irşadla görevlendirilir.⁵² *Hadâik* adlı eserin ifadesiyle: Pir Muhammed Erzincanî, "*Rum diyarı fukarasının yanık gönüllerini terbiye etmek için Cemal Havetî'yi ol diyara irsal eyledi*"⁵³ Tokat ve Amasya'dan sonra İstanbul'a giden Cemâl Halvetî, önce Üsküdar'da kalmış, daha sonra Avrupa yakasına geçerek vaaz ve irşad faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Üsküdar'dan Avrupa yakasına geçtiğinde kendisine va'z ve irşad faaliyetleri için önce Gül Câmii tahsis edilen⁵⁴ Cemal Halvetî, burada bir müddet evrâd ezkâr ve halkı irşadla meşgul olmuştur.⁵⁵ Daha sonraki vaaz ve irşad faaliyetlerini kendisi için yaptırılan Koca Mustafa Paşa Camiinde sürdüren Cemal Halvetî, hac yolunda vefat etmiştir.⁵⁶

Eşrefoğlu Rûmî Kadirliği, Abdüllatif Kutsî Zeyniliği, Abdullah İlahî Nakşibendiliği, Anadolu'da yayan şahsiyetlerdir.⁵⁷ Önceleri

⁴⁹ Hulvî, Mahmud Cemaleddin, *Lemezâtı Hulviyye*, Haz: Mehmed Serhan Tayşi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No. 68. İstanbul-1993, s. 427.

⁵⁰ Yusuf Sinan bin Yakub, *Menakıb-i Şerif ve Tarikat-nâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarikat-i Halvetiyye*, İst., 1290, s. 18; Hulvî *a.g.e.*, s. 430.

⁵¹ Hulvî, *a.g.e.*, s. 430.

⁵² Yusuf Sinan, *a.g.e.*, s. 19.

⁵³ Mecdi, Mehmed efendi, *Hadâiku's-Şakaik*, Neşr: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İst., 1989, c. I, s. 285.

⁵⁴ Yusuf Sinan, *a.g.e.*, s. 22.

⁵⁵ Hulvî, *a.g.e.*, s. 433.

⁵⁶ Hulvî, *a.g.e.*, s.435; Yazıcı, *a.g.m.*, s. 96.

⁵⁷ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa 2004, s. 60.

Ankara'da Hacı Bayram Veli'ye intisab ederek sülukunu tamamlayan ve bir müddet memleketinde hizmet veren Eşrefoğlu Abdullah Rûmî, tekrar şeyhi Hacı Bayram-ı Velî tarafından Suriye Hamâ'da bulunan Hüseyin Hamevî dergâhına yönlendirilir. Burada Kadîrî adab ve erkânına göre yeniden tasavvufî terbiyesini tamamlayan Eşrefoğlu, tekrar İznik'e dönerek görevine devam etmiştir.⁵⁸ Abdülatif-i Kudî, Zeyneddin-i Hafî ile birlikte Hicaz'a gitmiş ve geri Horasan'a dönmüştür. Bir müddet şeyhin emriyle Câm beldesine giderek Mevlana Şeyh Sâmî ve Ahmed-i Namık el-Câmî'nin yanında tasavvufi feyz almıştır. Daha sonra geri Horasan'a dönmüştür. Zeyneddin-i Hafî'nin yanında tasavvufi feyzini tamamladıktan sonra Konya'ya gelerek bir müddet burada eğitim-irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.⁵⁹ Daha sonra Bursa'ya yerleşmiş ve Zeynî dergahını kurarak hizmet vermeye başlamıştır.⁶⁰ Anadolu'da bir müddet kaldıktan sonra tekrar Kudüs'e gitmiş, oradan Kahire'ye geçmiş; buralarda bir müddet faaliyet gösterdikten sonra tekrar Anadolu'ya dönmek üzere Şam üzerinden Konya'ya hareket etmiştir. Bundan sonraki eğitim-irşad faaliyetlerini Konya'da sürdürmüştür.⁶¹ Ubeydullah Ahrar'ın halifesi olarak Anadolu'ya gelip eğitim-irşad faaliyetlerine başlayan Molla İlahî'nin şöhreti kısa sürede Simav'dan bütün Anadolu'ya yayılınca ısrar ve talep üzerine İstanbul'a gitmiştir. Bir müddet burada vaaz ve irşad faaliyetlerine devam ettikten sonra Vardar'a geçmiş ve faaliyetlerini o bölgede sürdürmüştür.⁶²

Bugün dahi günümüz batı dünyasında Kur'an'ı ve İslam'ı anlatmada tasavvuf disiplininin aynı misyonu yerine getirdiği ve pek çok batılı entelektüelin sûfiler vasıtasıyla İslam'ı öğrenip kabul ettikleri müşahede edilmektedir.⁶³ Binaenaleyh mutasavvıfların seyahate dayalı dinamik hayat ve vaaz-irşad anlayışlarından hareketle yeni yöntemler geliştirilebilir. Böylece günümüzde mev-

⁵⁸ Mustafa Kara, *Met. Osm. Tas. ve Tar.*, ss. 83-84.

⁵⁹ Vassaf, *a.g.e.*, c.I, ss. 322-323.

⁶⁰ Mustafa Kara, *Met. Osm. Tas.ve Tar.*, s. 81; Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İstanbul 2003, ss.185-186

⁶¹Reşat Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul 2003, ss. 76-80.

⁶² Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 118.

⁶³ Ömer Yılmaz, "Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kimliğin Korunmasında Tasavvuf Disiplinine Duyulan İhtiyaç", *Tasavvuf*, sayı: 19, Ankara 2007, s. 203.

cut ve yerleşik kurumlarıyla yürütülen eğitim-irşad faaliyetleri taşınabilir ve hareketli birimlerle daha verimli hale getirilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Tevbe Sûresi'nde Allah, "*Tevbe edenler, ibadet edenler, hamdedenler, seyahat edenler, rûkû' ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten men edenler ve Allah'ın sınırlarını koruyanlar var ya, o mü'minleri müjdele.*"⁶⁴, buyurmaktadır. Tefsir ve meallerin çoğunluğunda "es-sâihûn" kelimesine "*oruç tutanlar*" anlamı verilmekle birlikte kanaatimizce kelimenin kök anlamını da göz ardı etmemek gerekir. Kuşeyrî, âyette geçen "*sâihûn*" ile ilgili "*sâimûn*" anlamını verdikten sonra kelime anlamına uygun olarak "*ibret almak maksadıyla yeryüzünde seyahat edenler*"⁶⁵ anlamına da atıfta bulunmuştur.

İslam literatüründe seyahat, Allah'ın dünyadaki kudret ve hikmetinin delilleri olan âyetleri görüp Allah'ın sıfat, fiil ve isimleri hakkında bilgi elde etmek, bunlardan ders çıkarmak ve ibret almak için yapılan gezidir. Bütün peygamberler bu nitelikteki seyahatin öneminden bahsetmişlerdir. Hz. İbrahim Mezopotamya, Güneydoğu Anadolu, Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır'a seyahatlerde bulunmuştur. Hz. Musa'nın Mısır, Filistin seyahatleri olmuş;⁶⁶ Kur'an'da Allah tarafından ilim öğretilen bir kul olarak ifade edilen, ancak kaynaklarda Hızır (as) olduğu belirtilen kişinin sahip olduğu ilimden istifade etmek için seyahate çıkmış ve oldukça zorlu bir seyahatte bulunmuştur.⁶⁷

İlim elde etmek için uzun seyahatler yapmayan hemen hiçbir büyük İslam âlimi yoktur denilebilir. Bu seyahatlerin temel gayesi ilim öğrenmek ve öğretmektir. Bazıları çok sayıda ilim merkezini dolaşmış, gittiği her bir yerde bir müddet kalıp ilim-irfan aldıktan sonra ilmini daha da artırmak için başka ilim merkezlerine seyahate devam etmişlerdir. Pek çok âlimin en önemli eserleri bu tür seyahatlerin ürünüdür. Gazâlî "*İhyâ*"sını yaklaşık on yıllık

⁶⁴ Tevbe, 9/112.

⁶⁵ Abdülkerim Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, c. III, s. 173.

⁶⁶ Süleyman Uludağ, "İslam Geleneğinde Seyahat Kavramı", *keşkül*, sayı: 4, yıl: 2005, s. 5.

⁶⁷ Kehf Sûresi, 18/60-82. "*Bir vakit Musa genç adamına/arkadaşına demişti ki, durup dinlenmeyeceğim; ta iki denizin kavuştuğu yere dek ... Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiş ve yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik. ...*"

seyahati sırasında hazırlamış; İbn Arabî'nin *el-Futuhâtü'l-Mekkiyye*'si onun Mekke seyahatinin ürünüdür.⁶⁸ Dolayısıyla sefer ve seyahat, ilim ve marifet sahibi olma, bilgi ve görgüyü artırma gibi amaçlarla tasavvuf düşüncesi ve eğitiminde yer verilen önemli bir metottur. Seyahat edilerek gidilen yerlerde âlim ve meşayih ile görüşülür, onların derslerinde bulunma, vaaz ve nasihatlerini dinleme, örnek kişiliklerini tanıma ve manen etkilenme gibi maksatlar hâsıl olur. Bazı sufiler, nefis terbiyesinde de önemli bir unsur olan seyahati gerekli görüp mensuplarına da bunu tavsiye ederler. Onlar için seyahat, bir eğitim ve irşad vasıtasıdır.⁶⁹

Hız. Peygamber'in tebliğ ve irşad mirasını asırlar boyunca hem Kur'anın bir emri, hem de Peygamber'in bir tavsiye ve sünneti olarak gören ve devam ettiren mutasavvıflar, gerek ilim öğrenme amaçlı seyahatlerinde gerekse vaaz ve irşadla görevli buldukları dönemlerde gittikleri yerlere ilim ve irfan götürmüş, insanlara Kur'anı ve İslam'ı anlatmışlardır. Tasavvuf düşüncesi ve eğitiminde önemli bir yeri olan seyahat, aynı zamanda durağan bir hayat ve eğitim anlayışının yerine dinamik ve hareketli bir hayat ve eğitim-irşad anlayışını getirmiştir. Binaenaleyh tasavvufun seyahate dayalı mobil yani hareketli-dinamik hayat ve irşad anlayışı günümüz din eğitimi ve öğretiminde bir usül geliştirmede katkı sağlayabilir.

Günümüz Türkiye'sinde Diyanet İşleri Başkanlığı, merkez ve taşra teşkilatlarında kendi görev alanı olan yaygın din eğitimi kapsamında vaaz ve irşad faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çerçevede Başkanlık, Kur'an kurslarında verilen eğitim-öğretim faaliyetleri, düzenlenen panel ve konferanslar, radyo ve televizyon programları ve basın yayın faaliyetleriyle eğitim ve irşad görevini yerine getirmektedir. Ancak evrende hiç bir şey durağan olmadığı gibi sosyal hayat da durağan değildir ve sürekli değişim halindedir. Binaenaleyh mevcut kuruluş ve kurumlarla eğitim-irşad hizmetleri sürdürülürken bir taraftan değişen ve gelişen şartlara ve toplumun ihtiyaçlarına göre bu faaliyetler müfredat ve metod olarak geliştirmeli; bir taraftan da karşılanamayan veya yeni oluşan ihtiyaç alanlarına göre yeni uygulamalarla bireyin ve toplu-

⁶⁸ Mustafa Çağrı, "İslâmî Literatürde Seyahatle İlgili Kavramlar", *Din ve Hayat (İst. Müft. Derg.)*, sayı: 2, yıl: 2009, s. 6.

⁶⁹ Uludağ, "İslam Geleneğinde Seyahat Kavramı", s. 7.

mun din eğitimi ve hizmeti talepleri karşılanma yoluna gidilmelidir. Gerek değişen ve gelişen toplum yapısı içerisinde oluşan, gerekse Avrupa Birliği surcinde ortaya çıkacak olan alanlarda din eğitimi ve hizmetinin karşılanması bir gerekliliktir. Mobil eğitim birimleri, taşımalı eğitim, mobil vaaz ve irşad birimleri, gezici mescid gibi birimlerle “mobil din eğitimi ve hizmeti” uygulaması, bu ihtiyaç ve talebin karşılanmasında bir yöntem olabilir. Nitekim Hz. Peygamber’den günümüze bu yöntemin tarihi arka planı mevcuttur.

Sonuç olarak, eğitimi-irşad hizmetlerinde bir taraftan mevcut kurumlar ve uygulamalar geliştirilerek sürdürülürken, diğer taraftan katılım ve verimliliği artırmak için tarihi birikimden de istifade ederek yeni yöntemler geliştirilmelidir. Bu anlamda mobil eğitim ve hizmet merkezleri, taşımalı eğitim, mobil vaaz ve irşad birimi, mobil mescid gibi birimlerle “mobil eğitim-irşad” yöntemi üzerinde durulmalıdır.

KAYNAKLAR

- Asan, Aşkın, “Bilgisayar Destekli Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7, İstanbul 2000.
- Attâr, Feridüddin, *Tezkîratü'l-Evliyâ*, Kabcacı Yay. İstanbul 2005.
- Ay, M. Emin, “Aile Ortamında Yerine Getirilen İbadetlerin Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1, İstanbul 1994.
- Başkurt, İrfan, *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, dem yay., İstanbul 2007.
- Bayraktar, M. Faruk, “Ailenin Eğitim Görevi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:2, İstanbul 1995.
- _____, “Kur'an Kurslarının Sorunları ve Geleceği İle İlgili Bazı Düşünceler”, *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, (28-29 Mayıs 2002), İlahiyat Bilimleri Vakfı Yayınları, Kayseri 2003.
- Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, Beyrut 1990.
- Çağrı, Mustafa, “İslâmî Literatürde Seyahatle İlgili Kavramlar”, *Din ve Hayat* (İstanbul Müft. Derg.), sayı: 2, İstanbul 2009.
- Eraslan, Kemal, “Ahmed Yesevi”, *DİA*, c. II, İstanbul 1989.
- Gözütok, Şakir, *İlk dönem İslam Eğitim Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 2002.
- Hökelekli, Hayati, *Ergenlik Çağı Gençlerinin Dini Gelişimi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Bursa 1983.
- Hulvî, Mahmud Cemaleddin, *Lemezâtı Hulviyye*, Haz: Mehmed Serhan Tayşi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu. 68. İstanbul 1993.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, *Sıfatı's-Saffe*, Beyrut 1979.
- Kara, Mustafa, “Bişr el-Hâfi”, *DİA*, c. XI, İstanbul 1995.
- Kara, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Bursa 2004.
- Kayadibi, Fahri, “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:8, İstanbul 2001.
- Koç, Ahmet, “Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı:8, İstanbul 2001.
- Koç, Bozkurt, “Gelişim Dönemleri ve Dini Hayat”, *tabula rasa*, sayı: 5, Isparta 2002.
- Larry Vande Creek, Çev. Ali Rıza Aydın, “Mahalle Papazlarının Hastanede Yatan Kilise Üyelerine Yönelik Dua Vaizliği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* c. III, sayı: 1, Samsun 2003.
- Mecdî, Mehmed efendi, *Hadâiku's-Şakaik*, Neşr: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İst., 1989.
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, İstanbul 2004.
- Öcal, Mustafa, “Dünden Bugüne Din Görevlileri ve Mesleki Yeterlilikleri”, *Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu*, (28-29 Mayıs 2002), İlahiyat Bilimleri Vakfı Yayınları, Kayseri 2003.
- Öngören, Reşat, “İbrahim b. Edhem”, *DİA*, c. XXI.

- _____, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İstanbul 2003.
- _____, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul 2003.
- Özdemir, Şuayip, "Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Cami Dışı Hizmet Alanlarında Din Görevliliği", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 41, sayı: 3, Ankara 2005.
- _____, Müftülerin Gözüyle Din Hizmetleri, *dem Yay.*, İstanbul 2007.
- Öztürk, Mürsel, *Anadolu Erenlerinin Kaynağı*, Ankara 2001.
- Öztürk, Şükrü, "Din Eğitiminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri ve Sorunları", *Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Türkiye'de Din Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu* (26-27 Mayıs 2001 Adapazarı), Değişim Yay., İstanbul 2002.
- Tezcan, Mahmut, "Çocuk Eğitiminde Ailenin Rolüne Sosyolojik Bir Bakış", *Aile Yazıları 1*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Tosun, Cemal, *Din ve Kimlik*, Türkiye Diy. Vakfı Yay., Ankara 1993.
- Uludağ, Süleyman, *İslâm'da İrşad*, İstanbul 2001.
- _____, "İslam Geleneğinde Seyahat Kavramı", *keşkül*, sayı: 4, İstanbul 2005.
- Vassaf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, KLitabevi Yay., İstanbul 2006.
- Yazıcı, Tahsin, "Fetihten Sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sayı. 2, İstanbul 1956.
- Yılmaz, H. Kamil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994.
- Yılmaz, Hüseyin, "Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış", *Cumhuriyet Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. V, sayı: 2, Sivas 2001.
- Yılmaz, Ömer, "Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kimliğin Korunmasında Tasavvuf Disiplinine Duyulan İhtiyaç", *Tasavvuf*, sayı: 19, Ankara 2007.
- Yusuf Sinan bin Yakub, *Menakıb-i Şerif ve Tarikat-nâme-i Pirân ve Meşâyih-i Tarikat-i Halvetiyye*, İstanbul 1290.
- Yücel, İrfan, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *DİA*, c. 9, İstanbul 1994.